

קנאת סופרים

מי מריבה

במוסף סופשבוע של מעריב (9 ביוני) פירסמה הכתבת תהילה עופר תחקיר תחת הכותרת קינת סופרים. באותיות מודגשות עופר: המחיל הגדול של עם הספר יגיע לשיאו בשבוע הספר העברי. שייפתח בעוד שלושה ימים: רק חלק זעיר מסבמי הכסף האדירים שיעברו מיד ליד בדוכני הספרים. יגיעו לכיסיהם של הסופרים המשוחררים. בישראל של 1983 נאלצים רוב היוצרים להשם מקורות פרנסה אחרים, כדי להבטיח לעצמם רמת חיים נאותה, מפני שלחיות מבתיבה זו משימה בלתי אפשרית הגובלת בהרפת רעב... צפיפות כזו של נודות, סופרלטיבים ואידיוקים, תחת הכותרת "תחקיר" — רחוקה מן האמת כמרחק השמש מן הירח.

ראשית: רווח הסופרים הינה פועל יוצא של מיספר הספרים שהם מוכרים, ואין זה "חלק זעיר" אלא 12% מהיקף המכירות של ספריהם. במילים אחרות: אם סופר כעלמוס עוז מוכר 30 אלף עותקים של



סופר בדעזר



יודר גולן

האם הם היו מתפרנסים באמריקה מספריהם?

ספר כמנוחה נכונה, שראה אור בסידרה הספריה לעם של עם עובד (שבה משולמים לסופר רק 7% ממחיר הספר) במחיר של כ-300 שקלים לעותק, הרי שהוא מרוויח על סיפירו 630000 ש' (יותר משישה מיליון לירות).

טענה אחרת של עורכת התחקיר, בישראל של 1983 נאלצים רוב היוצרים להשם מקורות פרנסה אחרים היא שטות. מעט מאוד סופרים על-אדמות חיים מכתיבה ספרותית, ורובם מלמדים באוניברסיטות, עוברים כעורכים בתי-ההוצאה, כמורים, כעיתונאים ושאר עיסוקים מסכני לעולם הספרות.

ובהמשך מביאה עופר מעט "פניני ספרות" מפי אנשים מענף ייצור הספרים. יורם קנולק: אין לי דירה משלי. אין הסכונות, אבל אינני בוכה... "מלשה דור": בשקיבלתי מילגה יוצאתי לחיל, שוטטתי קראתי וחשבתי בלי הגיונות של יבוש תאי המוח בבתיבה פובליציסטית, ואז נחה עלי המזרה... "חנוך ברטוב": מחירן של החלטות והעבודות כשכר הוא כיוצא של מיטב האגנדה הנפשית והרוחנית הורשה לבתיבה. לעולם לא אדע כמה ספרים לא כתבתי ולא אכתוב יותר... מומלץ לתהילה עופר ולאדונים הנכבדים, שהצהירו מה שהצהירו, להרהר מעט על ה"נודות" דה באלזק — שהנושים היו מתרפקים על רלתותיו, דבר שלא מנע אותו מלכתוב יצירות מופת — וגם להתקנא בך ב"אמוץ" — שלפחות העברית שנכספיו אמינה יותר מהעברית שלהם, ושכרו סכומי-ענק כשכר סופרים.

תהילה עופר התעלמה ממרכיב אחד: האם מדובר בספרות טובה? השאלה הנשאלת היא: האם היו משרה דור, חנוך ברטוב, שמואי גולן, אהוד בדעזר שרואיינו בתחקירה מתפרנסים מכתיבה ספרותית אילו היו חיים בארצות-הברית? אני יכול להבטיח לה: הם היו רעבים ללחם גם בארצות-הברית. כאשר ליורם קנולק — הוא היה מצליח להתקיים, בקושי רב, מכתיבת סיפורים לבנייהעורים.

התחקירנית על מצב הסופר העברי התעלמה, במתכוון או שלא במתכוון, מהמילגות שהסופרים מקבלים, משכר-הסופרים במוספי-ספרות וכתבי-עת, מרמי השתתפות בתוכניות רדיו, מהרצאות בקיבוצים (3500 שקל ההרצאה, כולל הסעה), מנספחיות-תרבות בחו"ל (האדונים ברטוב ודור), ממיומן נסיעות של משרד-החוק, ושאר הכנסות, הנובעות מהילת-הסופר שלהם. חתן פרס נובל לשנה זו, גבריאל גראסיה מארקס, עובד כעיתונאי ומסקר מסעות ברחבי העולם, בנוסף על הצלחתו כסופר, ו.ס. נאיפול, חתן פרס ירושלים, עובד אף הוא כעיתונאי — הייתי רוצה לראות אצל כל אלה שהופיעו בתחקירה של תהילה עופר ספרים ברמה של שני אלה, וקיימת גם דרך אחרת, רכז של פנחס שדה, החי מכתיבתו, אבל חי בצמצום. הוא מעשן סיגריות זולות, אינו נוסע במכונית מהדגם האחרון, אינו אוכל במסעדות-פאר — ואינו מתלונן על מצבו של הסופר.

איך אמר לי סופר נודע לאחר קריאת התחקיר של תהילה עופר, סופר המוכר מדי שנה 20 אלף עותקים: העבודה לא הפריעה לאף סופר לכתוב ספר טוב. אבל תמיד ישנם בעלי יומרות, המאמינים, כי כספי ציבור יעניקו להם את שהטבע לא העניק להם — את הכישרון לכתוב ספר טוב.

סוגי המיגורות, שהיוו חלק מן ההווי התרבותי היהודי, התמקרו בעיקר בהמיזרת, מיגורות אותן נהגו לקבוע בתי יהודים ובכתיבה-הכנסת על כותל המזרח. טיפוס אחר של מיגורות הן שבועות'א, או ריועלע, מיגורות ששימשו לקישוט חלונות בחגה-שבועות.

בין 78 המיגורות הצבעוניות שבאלבום מצויות כאלה שהינן אמנות של ממש — כקשת הצבעים שבהם, האורגנטיקה המורכבת ובטיפוגרפיה המילולית.

אלבום זה מומלץ לכל אותם השוחרים את האמנות היהודית העממית, ולא את האמנות היהודית המפורקת של בחינות עוראת הממלכיות. זהו אלבום מופלא, החושף בור אחד מאותם פרקים נהדרים של תרבות יהודי מיורח-אירופה, תרבות שנכחדה ואינה עוד.

גיזה פרנקל - מיגורות נייר - אומנות יהודית עממית; הוצאת מסדה; 150 עמ' (כריכה קשה, תבנית אלבומית).

המילחמה העולמית כאוצרת המוסיאון שלידי המכון ההיסטורי היהודי בווירשה. ד"ר פרנקל עובדת כיום בשיתוף עם המוסיאון לתאולוגיה ולפולקלור בחיפה.

בסיפרה/אלבום מביאה ד"ר גיזה פרנקל את סיפור אמנות הגזירה והחיתוך בנייר ובקלף, כאמצעות דוגמות צבעוניות ומרהיבות של מיגורות, החל מן המאה ה-18, דרך המאה ה-19 וכלה במאה ה-20, אמנות עממית, שחוסלה במילחמת העולם השנייה.

ד"ר גיזה פרנקל מביאה בסיפרה/אלבום 78 מיגורות מרהיבות. בדברי הקדמה, היא מתארת את מיבנה המיגורת האופייני: המוטיבים המעטרים את המיגורות אופייניים לכל ענפי מלאכת המחשבת והאמנות השימושית היהודית, הכוללים גם עבודות מעץ, ממתכת, מריקמה ומנייר. במרכז המיגורת מופיעים לרוב, מזורה בעלת שבועה קנים, לחות הברית או ספר תורה, המעוטרים מלמעלה בכתר תורה, מגדודי או נשר.

ומררכי זימון. כבר באחד משירי הפתיחה כותבת איתן, תחת הכותרת פאטמה, על חלק מכוער של החוויה-הישראלית העכשווית: מותנת בשם מומבה / הביאה האגנית. / מדי בוקר מוחלת על כבודי. / צועדת בראש סרעלי כסרה / לנטוע חרוב של שיטנה / כשמפתח ביתי בידה. // בצוהרי יום. / כרעת בלטי רוחם / ובפיה ברכה וקללה. / ורעי כל ליד יודע, מאגדות חז'ל, מה פירוש לטעת עץ חרוב.

איתן אינה מסתירה את עולמה וכאבה, ופורשת את שאלת-השאלות של החברה הישראלית, ששיר לשאלה האם אפשר שירה פוליטית. היא כותבת: פוליטיקה היא שירה אישית מאוד / כמו למשל עניין של גבול / והיכן יגורו ילדי / ובאיזה אוסן יהיו / ואם בכלל.

מרים איתן חושפת בשירה את נפשה ועולמה, את נשיותה ואת ילדותה, את בגרותה ואת הויתרה, תוך שהיא מוליכה את הקורא בשירים, אל כאב החיים המודרניים והמסלדיים: מה את מדברת לי במרגנות. / את רואה את זה / הכל מסלסטיק / זכוכית / בטון / מאוחר מדי לחינוכים / כשלכל מניאק יש ביד סצצת אטום...



משוררת איתן

שירת אמת

בכמה משירי הרגש האישיים שבקובץ פורשת איתן את דמותה של פילהמינה (פילהמינה חלמה זועזוע), תוך שהיא מנחה את הקורא דרך שורות בלתי-מפונחות של עולמה. פרט מאלף כשיריה של מרים איתן הוא יחסה לתהליך התבגרותה כאישה. בניגוד למשורות בנות כל הגילים, הכותבות שירה כמו היו בגיל אחד, גיל אובדן הבתולים — מרים איתן מנהלת את התבגרותה כאשה, את כשלותה. בשירה שנת שמיטה היא כותבת: תנו לי שנת שמיטה / להיות אדמה לא זרועה. / לא לניק. / לא להיזק. / קצת גשם, מנהיה.

שיריה של מרים איתן הם הפתעה. המדובר במשוררת בשלה, שהצליחה להפתיע בקובץ יסמין ובזינון, ולחשוף עולם ומלואו באותו תימצות שהוא שירת-אמת. פרט אחד, שיש להעיר, הוא דבקותה בכתיב מנוקד חסר, שאינו מוסיף לקריאת השירים. אך מעבר לזה, שיריה של מרים איתן הינם ממיטב השירים שראוי-אור בשנה האחרונה.

אמנות

בימים קדורים אלה, כאשר משרד-החינוך והתרבות עורך בחינות-בגרות באמנות, שמחצית ציוניהם משוקללים בנושא של אמנות יהודית — שכמועט איננה — מן הראוי להתייחס לאלבום זה, שראה-אור בהוצאת מסדה, המתייחס לאחד משטחי האמנות היחידים שבהם עסקו יהודים במשך עשרות דורות. האלבום, פרי מחקר של גיזה פרנקל, נושא את הכותרת מיגורות נייר - אומנות יהודית עממית. ד"ר גיזה פרנקל, חוקרת בשירה התאולוגיה היהודית שנים רבות, כיהנה אחרי

מהרהר קפש: אילו נהפכה קליר לזין אדיר... והוא מבקש ממנה שתעסה את פיטמתו, והיא מציעה לו גירוי-מיני. אתה רוצה שאעשה לך בסה? קפש נעתר בשימחה, ומגולל מעט מהגניזו ומהויות-המיני שלו: אני רוצה שהבחורה הגדולה הזאת תשתופף מעל לערסל שלי ושתתקע את הפיטמה שלי בתוך הקוס שלי מאחור. ושהיא תתנועע עליה, מעלה ומטה...

עברו עוד כמה חדשים, וקפש הגיע לגרול במשבריו כשד, משבר שמקורו בארתור שונבלאר, דיקן קולג' של בלג'יה באוניברסיטת סטוניברוק, שלמראה קפש צולת שר פותח בסידרת ציחקוקים. כעבור יומיים משגר הדיקן מערכת תקליטים עם ביצועו של לורנס אוליבייה להמלט. בפרק זה מגדיר קפש את כל שניות על הצביעות האקדמית, תוך שהוא מלגלג ליגלוג רבתי על אטימותם של הפרופסורים לספרות לאותה ספרות שהם מלמדים כביכול. קפש ממשיך בניסיונותיו להסביר לעצמו את שעובר עליו. הוא מחפש ויכרונות מעברו כעובר וכתינוק, וזרק לעבר אביו את השאלה: אם כך, היכן הוא החלב שלי? ענה לי: אילו הייתי שד הייתי מייצר חלב! הייתי מתמלא חלב! מתפרצין מרוב חלב! וזה רעיון מטורף יותר מדי! איש לא יאמין בזה!

אחרי 15 חודשים, שאותם מעביר קפש בערסלו, בהירוורים ובתענוגות חושים עם קליר, הוא מתאר את מגעו עם התרבות, באמצעות אותם תקליטי לורנס אוליבייה (אני קצת התאהבתי בו, באורה שותלמידת בית-ספר מתאהבת בכוכב קולנועי) וממשיך ומסביר: בסטודנט, ואחר-כך בסרופסור, הדהדמה תודית הספרות שלי בהכרח עליידי מודעות עצמית ועליידי מעמסת המלך; זאת למדתי או לימדתי, אבל עבשתי השלכתי זאת מאחורי, כמו דבה רברים אחרים; עבשתי אני משיט מאזין... במילים אחרות: לפרופסורים להוראת ספרות ליהפך אחת לכמה שנים לשד — אולי בשנת השבתון שלהם — כדי להתחיל להאזין שוב.

קפש ממשיך ומבדיר את המטאמורפזה אותה עבר: ובכן, אני ביצעתי את היזוק הנחשני, אל מעבר לסבילמאציה. הפכתי את המלה לבשר. נעשיתי קפקאי מקפקא... והלאה. קפש עובר אל הגשמת החלום האמריקאי נוסח השד: אם החיפושיות יכולות למלא איצטדיון בדרוגל, גם אני יכול... ותוכניתו היא: אני ארוויח מאות אלפי דולארים. ואז יהיו לי בחורות. אני רוצה לידות בנות שתי-עשרה ושלוש-עשרה. אני רוצה אותן בשלישיות, רביעיות, חמישיות ושישיות בעת ובעונה אחת. אני רוצה שכולן יהיו תלכקנה לי את הפה שלי... בנוסח הפארודי-צני שלו, מכיא רות/קפש בסיום השד את השיר טורסו עניק של אפולו מאת המשורר הגרמני ריינר מאריה רילק, כפארודיה אודות נושא הפרסנות.

השד הוא ספר קליל, הטומן בחובו רמזים גסים מדי אל עבר עולם הספרות והאקדמיה, ההותרת לסרט את היצירה. תרגומו של מאיר ויזלטיר הוא מעולה, למעט החסרת התקדמה שבראשית הספר והפתיה לפרק האחרון. במילים: מן הן להן, הלפו המישהעשר חודשים... עבוד שצ'ל בינתיים, חלפ... חוץ מזה, התרגום הוא רוטט, אמין ומצליח להעביר לקורא הישראלי את ההומור המיוזן של פיליפ רות, שמתרגמו הקודמים התקשו בו לא כמעט.

שירה

אין ספק שבאחרונה מתרחש משהו בשירה הישראלית, משהו מחאתי, משהו שונה מאותה תישפוכת מילים שגדשה זה קרוב ל-20 שנה את מדפי השירה והמוספים לספרות. אותה התרחשות שירית קיבלה הילוך מואץ אחרי-פרוץ מילחמתי-הלבנון, שחיסלה את אותה גולא המכונה קונסנזוס לאומי, גולם שיתולו הביא לפריצת סכריה-השירה. אל אותה התרחשות שירית, כואבת אך צועקת, הצטרפה החודש מרים איתן, שבעולם השופט דב איתן, הגיעה לכתורות העיתונים בשל נושא אמה.

ספר כיכורי שירתה של איתן, שראה-אור החודש, יסמין ובזינון, וכו כפרס השירה על-ידי מית הפחמות המ"לות הוותיקה רחל * מרים איתן - יסמין ובזינון, הוצאת בצלאל צ'ריקובר; 88 עמודים (כריכה רכה).

אאת צין עומר